

**ВИЖАГИҲОИ ҶУМЛАҲОИ
УНВОИИ ВА ЭЛЛИПТИКӢ
ДАР ЗАБОНҲОИ
АНГЛИСИИ ВА ТОЧИКӢ**

Ибрагимова Раъно Абдушукуровна, н.и.ф., дотсенти кафедраи тарҷума ва грамматикаи забони англисии факултети забонҳои хориҷии МДТ “ДДХ ба номи академик Б. Гафуров”; **Мавлонов Шаҳзод Олимович**, докторант PhD-и кафедраи тарҷума ва грамматикаи забони англисии факултети забонҳои хориҷии МДТ “ДДХ ба номи академик Б. Гафуров” (Хуҷанд, Тоҷикистон)

**ОСОБЕННОСТИ
НОМИНАТИВНЫХ И
ЭЛЛИПТИЧЕСКИХ
ПРЕДЛОЖЕНИЙ В
АНГЛИЙСКОМ И
ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ**

Ибрагимова Раъно Абдушукуровна, канд. филол. наук, доцент каф. перевода и грамматики английского языка ф-та иностранных языков ГОУ «ХГУ имени акад. Б. Гафурова»; **Мавлонов Шаҳзод Олимович**, докторант PhD каф. перевода и грамматики английского языка ф-та иностранных языков ГОУ «ХГУ имени акад. Б. Гафурова» (Худжанд, Таджикистан)

**PECULIARITIES
OF NOMINATIVE AND
ELLIPTIC SENTENCES IN
ENGLISH AND TAJIK
LANGUAGES**

Ibragimova Rano Abdushukurovna, candidate of philological sciences, docent of the department of translation and grammar of the English language of the faculty of foreign languages under SEI “KhSU named after academician B. Gafurov”; **Mavlonov Shahzod Olimovich**, PhD-student of the department of translation and grammar of the English language of the faculty of foreign languages under SEI “KhSU named after academician B. Gafurov” (Khujand, Tajikistan) **e-mail: m_shahzod94@mail.ru**

Ҷумлаҳои унвои ва эллиптикӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ба таври муқоиса мавриди омӯзиши қарор дода шудааст. Зикр шудааст, ки ҷумла воҳиди асосии синтаксис буда, дорои омилҳои хоси ифода мебошад. Мувофиқи андешаҳои олимони забонишиносон ҷумла ҳамоиши ду ва ё зиёда калимаҳои (баъзан як калима) ба шумор меравад, ки аз рӯи маънои лугавӣ ба ҳам мувофиқат карда, тавассути воситаҳои грамматикӣ ва лугавӣ ифода карда шуда, оҳанги муайян дорад, дорои категорияи предикативият буда, барои муошират хизмат мекунад. Хулоса шудааст, ки фарқи байни ҷумлаҳои унвои ва эллиптикӣ дар он аст, ки ҷумлаҳои унвои ҷумлаи пурраро бо феъл дар бар гирифта, субъект ё предметро ифода мекунад, ҷумлаҳои эллиптикӣ бошанд, танҳо як қисми ҷумларо бидуни феъл дар бар мегирад ва дар асоси контекст ифода карда мешавад.

Калидвожаҳо: ҷумлаҳои яктаркиба, ҷумлаҳои унвои, ҷумлаҳои эллиптикӣ, аъзоҳои ҷумла, мубтадо, хабар, тартиби калима, ҷузъҳои партофташуда

Рассматриваются односоставные номинативные и эллиптические предложения в английском и таджикском языках. Отмечено, что предложение является основной единицей синтаксиса и имеет определенные факторы выражения. По мнению лингвистов, предложение – это сочетание двух и более слов (иногда одного слова), лексически соответствующих друг другу, которое выражается грамматическими и лексическими средствами, а также имеет определенную интонацию, выражает предикативность и используется в коммуникативных целях. Сделан вывод, что номинативные предложения отличаются от эллиптических тем, что включают в свой состав предложения с глаголом и представляют субъект или предмет, тогда как

эллиптические предложения состоят только из части предложения без глагола и выражаются исходя из контекста.

Ключевые слова: односоставные предложения, номинативные предложения, эллиптические предложения, члены предложения, подлежащее, сказуемое, порядок слов, опущенные компоненты

This article deals with the nominative and elliptic sentences in English and Tajik languages. The sentence is the basic unit of syntax and has certain expression factors. According to linguists, a sentence is a combination of two or more words (sometimes one word), lexically corresponding to each other, which is expressed by grammatical and lexical means, and the sentence has a certain intonation, expresses predicativeness and is used for communicative purposes. Thus, nominative sentences differ from elliptical sentences in that nominative sentences include clauses with a verb and represent a subject or thing, whereas elliptical sentences consist only of a part of a sentence without a verb and are expressed based on context.

Key words: one-member sentences, nominative sentences, elliptical sentences, parts of the sentence, subject, predicate, word order, omitted components

Чумла воҳиди асосии синтаксис буда, дорои омилҳои хоси ифода мебошад. Ба чумла таърифоти зиёде дода шудааст. Ба қавли Б.Хаймович ва Б.Роговская, гарчанде чумла аз калимаҳои таркиб меёбад, он гурӯҳи одии калимаҳои набуда, балки як чизи таркибист, ки аз рӯйи яке аз қолибҳои мавҷудай забон сохта мешавад [10, с.242].

Ба андешаи муаллифони китоби «Забони адабии ҳозираи тоҷик» чумла воҳиди асосии нутқ ба шумор рафта, мубодилаи афкор танҳо ба воситаи чумла ба амал меояд. Ҳангоми мубодилаи фикр гӯянда дар назди худ метавонад ҳар гуна мақсад гузорад: доир ба ягон чиз маълумот диҳад, ягон ҳодисаро нақл кунад, фикреро тасдиқ ё рад намояд, ё ки баръакс, ягон чизро пурсад, шубҳаашро баргараф кунад, хурсандиашро изҳор намояд, амру фармон диҳад, тарсонад, ба хушёрӣ даъват намояд, изҳори миннатдорӣ кунад, ҳамду сано гӯяд ва ғайра [2, с.59].

Олимони тоҷик Ш. Рустамов [5, с.32], Ф. Зикриёев [3, с.143], Б. Ниёзмухаммадов [4, с.56] ва чанде дигарон изҳори ақида кардаанд, ки калимаву ибора дар чумла бо ҳам алоқаманд мешаванд ва бояд дар дохили чумла омӯхта шаванд. Мубодилаи афкор вазифаи асосии забон аст, ки ба воситаи чумла имконпазир мегардад ва ахбор маҳз дар чумла ва ба воситаи чумла ба амал меояд.

Забоншиноси тоҷик К.Усмонов дар бораи чумла мушаххастар изҳори ақида кардааст. Ӯ хабариятро яке аз нишонаҳои муҳимми чумла ҳисобидааст. Хабарият на мазмуни чумла, балки мазмуни гуфторро ба воқеият нисбат медиҳад. Воситаҳои ифодаи хабарият, ки ба ҳар як чумла хосанд, сохти чумла, таркиби лексикии он, ифодаи морфологӣ ва синтаксисии мақсади гуфтор, модалият, замон ва шахс мебошанд [6, с.235].

Масалан: *How do you do? - Glad to meet you. There were no landing fields (16, с.12).*

Ганшина М. ва Василевская Н. хусусиятҳои маъноиву вазифавии чумлаҳои ба инобат гирифта, чумларо воҳиди хурдтарини нутқ медонанд, ки фикри тамомшударо ифода мекунад ва шакли муайяни грамматикӣ ва оҳанг дорад. Ҳар як чумла муносибатеро нисбат ба воқеият аз нуқтаи назари гӯянда нишон медиҳад [8, с.158].

Масалан: *“Where will those two hundred bosses get their daily bread, pilaf and kabob, and what will their horses do for clover and barley?” my father answered (17, с.90).*

Агар кори ҳамашар тамом шавад, он гурӯҳи дусаднафарӣ он палав, кабоб ва фатирро аз кучо мехӯранд ва аспҳошон беда ва ҷавро аз кучо меёбанд? – гуфт падарам дар ҷавоб (11, с.52).

Аз баррасии андешаҳои мазкур ба хулосае метавонад, ки мавзуи баҳси чумла

доманадор буда, таърифҳои ба ҷумла дода шуда танҳо ягон ҷиҳати онро фаро гирифтаанд. Аммо таърифи забоншиноси тоҷик К. Усмонов хусусиятҳои ҷумларо бештар инъикос намудааст, ки ӯ ҷумларо ҳамини ду ва ё зиёда калимаҳои (баъзан як калима) мешуморад, ки аз рӯи маъноӣ луғавӣ ба ҳам мувофиқат карда, тавассути воситаҳои грамматикӣ ва луғавӣ ифода карда шуда, оҳанги муайян дорад, дорои категорияи предикативият буда, барои муошират хизмат мекунад [6, с.232].

Аз гуфтаҳои боло чунин бармеояд, ки яке аз меъёрҳои таснифи ҷумлаҳо вазифаи муоширатӣ ё мақсади гуфтор аст.

Созмони ҷумлаҳо аз ҷузъиёти гуногун иборат буда, миқдори таркибҳои он ва муносибати байни таркибҳои меъёрҳои асосии ба ҳелҳо ҷудо кардани ҷумлаҳо гардидааст, ки дар ин асос ҷумлаҳоро ба содаю мураккаб, яктаркибаю дутаркиба, ҳулласу тафсилӣ ва ғайра тасниф мекунанд.

Ҷумлаҳои содара вобаста ба таркибҳои онҳоро ташкилкунанда ба намудҳои гуногун тасниф менамоянд. Мувофиқи ширкати сараъзоҳо ҷумлаҳои содара ба яктаркиба ва дутаркиба ҷудо мекунанд ва вобаста ба мавҷуд будани аъзоҳои пайрав онҳо ҳуллас ва тафсилӣ мешаванд. Ҷумлаҳои номӣ ва феълӣ бошанд, аз он дарак медиҳанд, ки меҳвари якero ҳиссаҳои номии нутқ ва дигарero феъл ташкил мекунад. Баъзан дар муошират барои кӯтоҳбаёнӣ як қисми ҷумларо иброз намекунанд, ки он қисми ҷумларо ё аз вазъият маълум кардан мумкин ва ё ин ки шунаванда онро дар назар дорад. Ин гуна ҷумлаҳо сохти нопурра доранд. Мувофиқи ин меъёр ҷумлаҳоро ба пурра ё нопурра ё худ эллиптикӣ тақсим мекунанд.

Ҳангоми истифодаи ҷумлаи сода гӯянда дар хусуси ҳодисаҳои ё далелҳои хабар медиҳад, вале ба алоқамандии грамматикӣ онҳо ишора намекунад.

...but all of it was long ago. What was home like now? ... Well, he would find out soon enough (14, с.116). Вале ин кайҳо буд! Аҷабо, ҳоло аҳволи аҳли он хонавода чӣ гуна бошад?.. Хайр, майлаш, дере нагузашта ҳудаи рафта хоҳад дид (13, с.21).

Дар ин мисолҳо далелҳо номбар шудаанд, вале алоқамандии онҳо махсус таъкид нашудааст. Дар ҳар яки ин ҷумлаҳо сабабҳои ҷудогона мавҷуд буда, ҳолату вазъияти онҳо ба таври худ тасвир карда шудаанд. Баръакс, дар ҷумлаи мураккаб байни далелҳо ва ҳодисаҳои ифодаёфтаи ҳастӣ алоқае ҳаст ва робитаи байни онҳо ба туфайли сохти грамматикӣ хоси ҷумлаҳо ифода мешавад.

Дар мақолаи мазкур тасмим гирифтаем, ки ҷумлаҳои унвонӣ ва эллиптикиро дар ду забон ба таври муқоиса мавриди омӯзиш қарор диҳем.

Чунон ки ҳангоми шарҳи ҷумла гуфта шуд, он бояд аз мубтадо ва хабар иборат бошад. Бар хилофи ин ақида ҷумлаҳои низ мавҷуданд, ки онҳо танҳо аз як сараъзо таркиб ёфтаанд:

1) *Silence (19, с.57). – Хомӯшӣ.*

2) - *Омин! - гуфтанд меҳмонҳо (12, с.89). – Amen! - said the guests.*

3) *Splendid, sir, said Michael (17, с.112) - Олиҷаноб, ого!- гуфт Мишел.*

Дар мисоли якум исми «*Silence - хомӯшӣ*» тавассути исм бо истифода аз оҳанги гуфтор ба ҷумла табдил ёфтааст. Бо вучуди аз як аъзо иборат буданаш он дорои категорияи предикативият аст, ки он ба туфайли шакли замони гузаштаи ин ҷумла аён мешавад, яъне дар замони гузашта ин ҷумлаи яктаркиба ба ҷумлаи дутаркиба табдил меёбад: *Хомӯшӣ буд. – There fell the silence.*

Дар ҷумлаи дуюм «*Омин – Amen*» низ предикативият мавҷуд аст. Маъноӣ ин ҷумларо мусулмонон чунин мефаҳманд: *Бипазир, Қабул кун (дуоро)! Чунин бод! Шарҳи маъноии «Омин»* низ ҷумлаи яқъзогӣ мебошад, зеро «бипазир» шакли пурра дорад: *Ту ин дуоро*

пазирой кун ё қабул намо! Гуфтори «Чунин бод!» низ шакли пурра дорад, ки он «дуои гуфташуда амалӣ гардад» мебошад.

Чумлаи «*Splendid! – Олиҷаноб!*» низ ҳамчун шакли замони гузаштааш «*Ин олиҷаноб буд – It was splendid*» дорои категорияи предикативият аст.

Чумлаҳои яктаркиба дар ҳар ду забон бештар дар нутқи шифоҳию гуфтугӯӣ истифода мешаванд ва онҳо бештар қолабҳои махсуси худро доранд, ки соҳибзабонон аксари онҳоро дар шакли тайёру ба ҳама маъмул истифода мебаранд. Як навъи махсуси чумлаҳои яктаркиба чумлаҳои унвонӣ мебошанд, ки онҳо дар забони тоҷикӣ нисбат ба забони англисӣ бештар истифода мешаванд. Чунин чумлаҳо аксаран дар нутқи хаттӣ китобӣ чун як воситаи услубӣ қорбасти мегарданд. Тавассути ин чумлаҳо ягон вазъияти воқеӣ ё манзара ифода карда мешавад:

A sunny midsummer day... (16, с.78). – Як рӯзи офтобиш миёни тобистон...

Боги калони зардолузор. Фасли ҳазонрез (12, с. 96).

Маънои ин навъ чумлаҳо ва шакли пурраи онҳо аз рӯйи ду омил муайян карда мешавад:

1) аз рӯйи контекст: *Шунидан кай бувад монанди дидан! – гуфт Бобосафар. – Одамизод-дия, шири хомхӯрда! (12, с.101).*

Дар ин ҷо «Одамизод-дия» чумлаи нопурра аст. Шакли пурраи он бояд чунин бошад: Одамизод нафари комил нест. Аз он чумлаи дигари нопурра «шири хомхӯрда» шаҳодат медиҳад, ки маънои комили ин ду чумла ҳамин аст, ки одамизод хато мекунад, зеро ӯ пухтаю комил нест;

2) аз рӯйи маъмул ва забонзада будани воҳиди забонӣ. Алалхусус, ифодаҳои «Хайр!», «Ассалому алейкум», «Афсӯс» ва ғайра дар забони тоҷикӣ ва «Thanks», «Sorry?», «How about yourself?», «Good night» ва амсоли онҳо ба ин навъи чумлаҳои яктаркиба дохил мешаванд.

Дар чумлаҳои яктаркиба дар хусуси мавҷуд будани мубтадо ё хабар набояд сухан кард, зеро аъзои мавҷудаи чумла ҳангоми табдил додан ба чумлаи пурра метавонад гоҳо мубтадо шуда ояд, гоҳо хабар. Масалан:

Баҳор. – Ин чумларо метавон ду хел шарҳу эзоҳ дод:

Баҳор омад.

Ҳоло баҳор аст.

Бинобар он дар чунин навъи сохтори чумлаҳо мавҷуд будани як сараъзо дар назар дошта мешавад.

Дар хусуси чумлаҳои тоҷикие, ки дар он мубтадо ҳазф мешавад, ду ақида мавҷуд аст. Баъзеҳо ин навъ чумлаҳоро якъзогӣ меноманд, дигарон бошанд, онҳоро ба қатори чумлаҳои дуъзогӣ дохил мекунанд. Масалан:

Омадем, ки аз шумо сабақ гирем ва колхозро тамошо кунем (12, с.99).

Дар ин чумла мубтадо нест ва аз ин рӯ онро яктаркиба меноманд. Азбаски дар хусуси ба кӣ тааллуқ доштани се амали чумла (омадем, сабақ гирем, тамошо кунем) бандаки феълии «-ем» дарак медиҳад, дигар гурӯҳи забоншиносон онро чумлаи дутаркиба мегӯянд [6, с. 246].

Дар забони англисӣ ин навъ чумлаҳо хеле нодиранд, зеро феъл - хабар дар ин забон бандакҳои мушаххаси шахсу шумораро қариб надорад ва мансубияти амалу ҳолат аз рӯйи шакли мубтадо муайян карда мешавад. Бо вучуди он баъзан чунин чумлаҳо дар ин забон истифода шуда метавонанд: «*Draughty things, these cars!*» (17, с.59).

Дар ин чумла феъли «age» афтидааст, «*A gentleman to see you, sir.* (17, с.67)».

Дар ин чумла феъл – хабари «wants» ҳазф шудааст.

Одатан аз байни чумлаҳои яктаркиба чумлаҳои унвонӣ мавқеи хоса доранд:

1) *Half past one. He had begun on the last bar (19, c.12).*

2) *Public opinion! Hear the public opinion of the free South. Public opinion has made this law (16, c.38).*

Аз ду чумлаи унвонии болой «Half past one» ва «Public opinion» маълум нест, ки маҳфумҳои зикршудаи унвонӣ вазифаи кадом аъзои чумларо адо мекунанд. Аз тафсилоти фикре, ки дар мисоли дуҷумлаи изҳор шудааст, бармеояд, ки мафҳуми мураккаби «public opinion» ҳам вазифаи пуркунанда ва ҳам вазифаи мубтадорро адо мекардааст. Ҳамин аст, ки дар ин навъ чумлаҳо дар хусуси мавҷудияти мубтадо ё хабар сухан намеронанд. Дар онҳо бояд мавҷудияти танҳо як сараъзо эътироф карда шавад, ки аниқ номбар намегардад. Чумлаҳои унвонӣ аз чумлаҳои эллиптикӣ бо як қатор хусусиятҳои фарқ мекунанд.

Мукаммалии созмони чумла низ яке аз масъалаҳои баҳсноки сохти грамматикӣ забони англисӣ мебошад. Бояд зикр кард, ки пуррагии созмони чумла на ҳамеша бо мавҷудияти ду сараъзо маҳдуд мешавад. Тибқи таълимоти мактаби дескриптивии Амрико дар хусуси таркибҳои бевосита (Immediate constituents) аъзоҳои пайрави чумла ду сараъзоро шарҳ дода, дар атрофи онҳо муттаҳид мешаванд ва бо ин восита ҳар яке аз онҳо таркибҳои бевоситаро ташкил мекунанд. Масалан:

My aunt's handmaid (хизматгорзан) put her rice in a little basket (16, c.56).

Ду навъи афтодан ё ихтисор шудани рунҳои чумларо бояд фарқ кард:

1) Ҳазфе, ки сабабгори ноқисии созмони семантикӣ гуфтор мегардад ва муҳолифи меъёри забон аст.

Аз чумлаи "*Isabel poured out the coffee (16, c.56)*" партофта шудани таркиби "*the coffee*" ба нопуррагӣ ва ноқисии семантикӣ чумла сабаб мешавад.

2) Ҳазфе, ки мақсадаш кӯтоҳбаёнӣ ва муҳолифи меъёрҳои забон нест. Масалан:

"How long has he been here?"

"A month".

"When will he be tried?"

"Next term"

"When is that?"

"Next month" (16, c. 62).

Дар муколамаи хангоми ҷавоб додан ба саволҳои гуногун танҳо он вожаҳои таркибҳои истифода бурдааст, ки онҳо ҷавоб ба калимаҳои саволӣ мебошанд. Қисмҳои боқимондаи ҷавобро ӯ партофтааст. Ин ҳодисаро дар илми забоншиносӣ «эллипсис» мегӯянд. Дар эллипсис «нопуррагии» созмони чумла ба назар мерасад. Ин навъ чумлаҳо аз лиҳози синтагматикӣ нопурра менамоянд. Ин чунин маъно дорад, ки бо назардошти риштаи сухан, ки ҷузъҳои ба ҳам робитаи синтаксисӣ семантикӣ доранд, қисмҳои ихтисоршудаи ҷавобҳоро пурра кардан мумкин аст. Баръакс, бе назардошти муносибати байни унсурҳои муколама дар алоҳидагӣ ҳар як ҷавоб бояд нопурра шуморида шавад.

Профессор Б.Илиш чумлаҳои эллиптикӣро, ки дар он мубтадо ё хабар партофта мешавад, чумлаҳои дутаркиба номидааст [9, с.82]. Профессор М.Я.Блох бар хилофи ин ақида собит кардани мешавад, ки онҳоро дутаркиба шуморидан мумкин нест, бо вучуди он ки ҷойҳои холии ин навъ чумлаҳоро тавассути тақмилаҳои (fillers) тасаввуршаванда пур кардан имконпазир аст. Ин ақидаи худро М.Я.Блох бо иттиҳоди зерин асоснок мекунад: "Аз рӯи тобишҳои услубияшон ду гунаи як чумла (ихтисоршуда ва ихтисорнашуда) як зайл нестанд" [1, с.183]. Ҳамин ақида ба чумлаҳои яктаркиба низ нисбат дода, чунин мисол меорад:

"...I am quite miserable enough already."

- *“Why? Because you’re going away from Mrs Jennett”.*

- *“No.” – “From me, then.” – No answer for a long time. Dick dared not look at her (17, c.178).*

Ин мисолро шарҳ дода, М.Я.Блох менависад, ки дар ҳолати ҷумлаи *“no answer for a long time”*-ро бо гунаи пуррааш иваз кардан он чунин шакл гирифта метавонад. *“There was no answer...”, “He received no answer for a long time”, “No answer was given for a long time”.* Ба ақидаи М.Блох, гунаҳои комили ин ҷумла он тобиши баланди услубиеро, ки гунаи асл дорад, аз даст медиҳад. Бинобар он ду гунаи зикршуда ба ҳам муродифи комил нестанд ва аз ин хотир гунаи аввалро бо вучуди ба шакли комил даромаданаш ҷумлаи дутаркиба (бо истилоҳи М.Блох - two-axis sentence) шуморидан мумкин нест [1, с.192].

Ҳамин ақидаро М.Блох инчунин нисбати ҷумлаҳои нокомили порчаи зерин изҳор кардааст:

“Well, he’s not likely to be let out in a hurry, poor lad, when a comrade has betrayed him. Ugh!” Enrico took up the shirt again in disgust.

- *“Betrayed him? A Comrade? Oh, how dreadful!”*

Athur’s eyes lighted with horror (19, c.143).

Мисоли дигаре, ки М.Я.Блох овардааст:

“Packing up. The nagging worry of departure. Lost keys unwritten labels, tissue paper lying on the floor. I hate it all”.

Ба ҳар навъ, метавон тасдиқ кард, ки ҷумлаҳои *“Thank you”, “Sorry”* ва амсоли онҳоро аз ҷумлаҳои эллиптикӣ фарқ кардан лозим аст, зеро ифодаҳои амсоли *“Thank you”* дар забон мисли фразеологизмҳо дар шакли тайёр арзи вучуд мекунад ва онҳоро бо истилоҳи «ифодаҳои устувори муоширатӣ» [1,с.192] ифода мекунад. Онҳо аз лиҳози созмонӣ, зоҳирӣ яктаркибаанд, вале мантиқан ва аз рӯйи семантика дутаркиба мебошанд, зеро мубтадо дар назар дошта мешавад, ки он аз вазъияти нутқ ва рафти гуфтор бармеояд. Агар мубтадо дар назар дошта намешуд, ба кӣ ё ба чӣ дахл доштани хабари дар гуфтор зикршаванда номаълум мемонд. Дар ифодаи *“Thank you”* аломати хабарӣ ба гӯянда (*I thank you*) мутааллиқ аст. Дар ифодаи *“Sorry”* ҳам чунин аст.

Ҷумлаҳои эллиптикӣ бошанд, ихтирооти гӯянда мебошанд ва нопуррагии созмони ин навъ ҷумлаҳо ба ду омил асос ёфтааст:

1) Раванди муҳобиравии гуфтор, ки аз рӯйи он гӯянда рукнҳои тематикӣ гуфторро истисно мекунад, зеро дар гуфтори қаблӣ ҳозир будани онҳо зарурати такрор кардани онҳоро аз байн мебарад. Гӯянда танҳо он рукнҳоеро зикр менамояд, ки қисми рематикӣ гуфторанд ва дар муколама саволҳо ҳам маҳз баҳри аниқ кардани зикршаванда гузошта шудаанд. Ҷумлаҳои эллиптикӣ, ки дар онҳо як ё ҳар дуи сараъзоҳо зикр нашудаанд, аз лиҳози синтагматикӣ комил бояд маҳсуб шаванд, зеро барқарор кардани аъзоҳои ихтисоршуда корест сахл. Бинобар он ҷумлаҳои мавриди назарро аз лиҳози парадигматикӣ нопурра, вале бо назардошти муносибатҳои синтагматикӣ дар сатҳи синтаксисӣ пурра бояд шуморид. Яктаркиба ё дутаркиба будани онҳо низ аз рӯйи ин ду муносибати зикршуда муайян карда мешавад.

Дар забоншиносӣ оид ба ин мавзӯ тадқиқоти зиёде мавҷуданд. Масалан, Ч.Филмор дар назарияи чорҷӯбаҳо чорҷӯбаи семантикиро таъкид мекунад, ки маънои калимаҳоро дар ҷумла ва мувофиқати онҳоро муайян мекунад. Ч.Филмор дар асарҳояш бар ин назар аст, ки забон тафаккури моро инъикос мекунад ва ҷумлаҳо баёнгари чаҳорҷӯбаи концептуалии мо мебошанд [7, с.97].

Ҷумлаҳои яктаркиба, ки аз исм ё исм бо муайянкунандаи он иборатанд, ҷумлаҳои унвонӣ номида мешаванд. Мавҷудияти пуркунанда, ки бо исм ифода шудааст, дар чунин намууди ҷумлаҳо таъкид гардидаанд:

The sky, the flowers, the songs of birds! (17, c.178).

Another day of fog (17, c.134)

Ин чумлаҳо ҳамеша ба замони ҳозира далолат мекунанд. Онҳо бо оҳанги махсуси ифоданок талаффуз меебанд. Чумлаҳои унвонӣ аз чумлаҳои эллиптикӣ бо он фарқ мекунанд, ки чумлаҳои унвонӣ дорои хабари феълӣ буда, дар онҳо ягон аъзои пайрави чумла мавҷуд нестанд, ки метавонанд бо он хабари феълӣ алоқаманд гардида бошанд.

Масалан:

A small but cosy room.

In the background a little writing table.

To the left a sofa.

Агар чумлаҳои болоро таҳлил кунем мебинем, ки танҳо чумлаи аввал чумлаи яктаркиба буда, дорои исм бо муайянкунандааш мебошад; ду чумлаи дигар чумлаи эллиптикӣ мебошад, зеро ибораҳои пешояндии *in the background* ва *to the left* ифодаи зарфӣ макон махсуб меёбанд, ки метавонанд танҳо ба хабари феълӣ ишора кунанд.

Дуруст аст, ки дар контексти дигар худи ҳамон ибораҳои пешояндӣ метавонанд ҳамчун муайянкунанда ба баъзе исмҳо хизмат кунанд:

The table in the background was a writing table.

The house to the left is hospital.

Аммо дар мисолҳои овардашуда ин тавр нест, яъне дар ин ҷо хусусияти ҳолии он комилан равшан аст.

Чумлаҳои унвонӣ аломатҳои чумлаҳои дутаркибаро доранд. Онҳо метавонанд хуллас ва тафсилӣ, ҳикоягӣ, саволи, амрӣ, хитобӣ ё манфӣ бошанд:

The vast stretch of lion-colored sands: the vaster stretch of tumbling grey sea; the wind; and one small barelegged figure on the sand (16, c.61).

What a still, hot, perfect day! (16, c.72).

No sound of a train or car or airplane, no human sound, no sound of any four footed thing... (17, c.178).

"Two teas", he said: "and two of those nougat things" (17, c.180).

A thunderstorm? Let's look for shelter (17, c.89).

Чумлаҳои унвонӣ чумлаҳои мебошанд, ки дар онҳо танҳо исм дар падежи номӣ метавонад барои ифодаи субъект ё предмет истифода шавад. Масалан: *John is a doctor. The book is on the table.*

Чумлаҳои эллиптикӣ чумлаҳои мебошанд, ки танҳо як қисми чумлаи пурраро дар бар мегиранд, одатан бидуни феъл ва дар асоси контекст истифода мешаванд.

Масалан: *I like coffee but she prefers tea.*

Дар ин ҷо чумлаи дуҷумлаи эллиптикӣ ба ҳисоб меравад, зеро дар он феъл ҳазф шудааст ва дар асоси контекст маълум мегардад. Масалан:

The sky was clear and blue, and the sun shone down on the fields (15, c.62). – чумлаи унвонӣ;

He was a man of few words, while she (was a woman) who loved to talk (18, c.164). – чумлаи эллиптикӣ.

Хусусиятҳои фарқкунандаи чумлаҳои унвонӣ ва эллиптикӣ:

1. Чумлаҳои унвонӣ аз мубтадо иборат буда, дар чумлаҳои эллиптикӣ бошанд, ягон ҷузъи чумла, масалан, мубтадо, хабар, пуркунанда, пуркунанда, ҳол партофта мешавад.

He smiled understandingly-much more than understandingly. It was one of those rare smiles with a quality of eternal reassurance in it, that you may come across four or five times in life.

It faced – or seemed to face – the whole external world for an instant, and then concentrated on you with an irresistible prejudice in your favour.

It understood you just so far as you wanted to be understood, believed in you that it had precisely the impression of you that, at your best, you hoped to convey (18, c.156). – чумлаи унвонӣ.

I hope she'll be a fool – that's the best thing a girl can be in this world, a beautiful little fool (18, c.160). – чумлаи эллиптикӣ.

2. Чумлаҳои унвонӣ одатан барои тасвир намудани воқеаҳо, макон ва шахс, инчунин одатан барои кам кардани такрор ё сода кардани ифодаҳо истифода мешаванд.

It is a truth universally acknowledged that a single man in possession of a good fortune must be in want of a wife (18, c.156). – чумлаи унвонӣ;

So, Mr. Bingley inherited property to the amount of nearly a hundred thousand pounds from his father, who had intended to purchase an estate, but did not live to do it (15, c.83). – чумлаи эллиптикӣ.

3. Чумлаҳои эллиптикӣ метавонанд самараноктар истифода шаванд, зеро чунин намуди чумлаҳо иттилоотро бо миқдори камтарини калимаҳо интиқол медиҳанд.

It was a bright cold day in April, and the clocks were striking thirteen (14, c.62). – чумлаи унвонӣ;

War in peace. Freedom is slavery. Ignorance is strength (14, c.70). – чумлаи эллиптикӣ.

4. Чумлаҳои унвонӣ метавонанд нисбат ба чумлаҳои эллиптикӣ дақиқтар бошанд, чунки чумлаҳои эллиптикӣ аз сабаби чузъҳои партофташудаашон номуайян мебошанд.

The sun had already set and the sky was darkening when he turned off the embankment into the street where his apartment was (15, c.36). – чумлаи унвонӣ;

Manuscripts don't burn (19, c.42). – чумлаи эллиптикӣ.

Чумлаҳои унвонӣ дар забони англисӣ аз исм ва феъли “to be” бо муодилхояш дар вазифаи хабар ташкил ёфтаанд. Чунин чумлаҳо барои тавсиф ё муайян кардани объект, шахс, макон ва ғайра истифода бурда мешаванд. Масалан:

It was the best of times, it was the worst of times (15, c.156).

All happy families are alike; each unhappy family is unhappy in its own way (15, c.162).

It is a truth universally acknowledged, that a single man in possession of a good fortune, must be in want of a wife (15, c.80).

It was a bright cold day in April, and the clocks were striking thirteen (15, c.82).

Дар чумлаҳои эллиптикии забони англисӣ феъл ё ягон калимаҳои дигар ҳазф шуданд, ки онҳоро аз контекст метавон муайян намуд. Чунин намуди чумлаҳо барои сарфаи вақт ва пурзӯр намудани ифоданокӣ истифода мешаванд.

The sun shone, having no alternative, on the nothing new (18, c.120).

Ҳамин тавр, фарқи байни чумлаҳои унвонӣ ва эллиптикӣ дар он аст, ки чумлаҳои унвонӣ чумлаи пурраро бо феъл дар бар гирифта, субъект ё предметро ифода мекунад, чумлаҳои эллиптикӣ бошанд, танҳо як қисми чумларо бидуни феъл дар бар мегирад ва дар асоси контекст ифода карда мешавад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Блох, М.Я. Теоретическая грамматика английского языка: Учеб. для пед. ин-тов. по спец. «Иностр. яз.». – Москва : Высшая школа, 1983. – 383 с.
2. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Синтаксис. Дар зери таҳрири проф. Б.Ниёзмӯҳаммадов. – Душанбе: Ирфон, 1970. – 318 с.
3. Зикрияев, Ф.К. Структурно-семантические особенности таджикского паратаксиса / Ф. Зикрияев. – Душанбе: Дониш, 1986.

4. Ниёзмухаммадов, Б. Чумлаҳои сода дар забони адабии ҳозираи тоҷик. / Б. Ниёзмухаммадов. – Душанбе, 1960. – 286 с.
5. Рустамов, Ш. Мушкилоти синтаксис / Ш. Рустамов. – Душанбе, 1988. – 344 с.
6. Усмонов, К. Грамматикаи муқоисавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ / К. Усмонов. – Хуҷанд: Нури маърифат, 2017. – 382 с.
7. Fillmor, Ch. Subjects, speakers and roles / Ch. Fillmor. V 21 № 3 NY, 1970.
8. Ganshina, M.A., English Grammar / M.A.Ganshina, N.M.Vasilevskaya. - M.: «Higher school Publishing House», 1964. -548 p.
9. Ilyish, B.A. The structure of Modern English / B.A. Ilyish. - L.: Prosveshenye, 1971. -366 p.
10. Khaimovich, B.S., A Course in English Grammar / B.S. Khaimovich, B.I. Ragovskaya. - M., 1967.
11. Айнӣ, С. Куллиёт. Ҷилди 1 / С. Айнӣ. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1958. - 346с.
12. Икромӣ, Ҷ. Асарҳои мунтахаб / Ҷ. Икромӣ. Ҷ 4. - Душанбе: Адиб, -1973. - 306 с.
13. Улуғзода, С. Субҳи ҷавонии мо / С.Улуғзода. Ҷилди 1 – Душанбе, 1967. – 373с.
14. Abrahams, P. The Path of Thunder/ P. Abrahams. -M.: 1971. -336 p.
15. Austen, J. Pride and Prejudice / J. Austen. - Wordsworth Editions Limited, 1992. -262 p.
16. Dickens Ch. American Notes/ Ch.Dickens. – M., 1950. -256 p.
17. Galsworthy J. The Silver Spoon/ J.Galsworthy. – M., 1976. - 278p.
18. Mitchell M. Gone with the Wind / M.Mitchell. London and Sydney: Pan Books, 1974. -1011 p.
19. Voynich E. L. The Gadfly/ E. L.Voynich. – M.: 1954.- 343 p.

REFERENCES:

1. Blokh, M.Ya. Theoretical Grammar of English: manual for pedagogical institutes on specialty «Foreign languages». – Moscow : The highest school, 1983. – 383 pp.
2. Modern Literary Tajik Language. Syntaxes. Under the editorship of professor B.Niyozmuhammadov. - Dushanbe: Irfon, 1970. – 318 pp.
3. Zikriyev A.K. Structural-semantic Features of Tajik Parataxes / F. Zikriyev. – Dushanbe: Donish, 1986.
4. Niyozmuhammadov B. Simple Sentences in Modern Literary Tajik Language. /B. Niyozmuhammadov – Dushanbe, 1960. – 286 pp.
5. Rustamov, Sh. Syntaxes Challenges / Sh Rustamov. – Dushanbe, 1988. – 344 pp.
6. Usmonov K. Comparative Grammar of English and Tajik Languages / K. Usmonov. – Khujand: Nuri ma'rifat, 2017. – 382 pp.
7. Fillmor, Ch. Subjects, speakers and roles / Ch. Fillmor. V 21 № 3 NY, 1970.
8. Ganshina, M.A., English Grammar / M.A.Ganshina, N.M.Vasilevskaya. - M.: «Higher school Publishing House», 1964. -548 p.
9. Ilyish, B.A. The structure of Modern English / B.A. Ilyish. - L.: Prosveshenye, 1971. -366 p.
10. Khaimovich, B.S., A Course in English Grammar / B.S. Khaimovich, B.I. Ragovskaya. - M., 1967.
11. Aini, S. Kulliyot. Volume 1 / S. Aini. – Stalinobod: Nashrdavtojik, 1958. – 346pp.
12. Ikromi J. Selected Works / J. Ikromi. V 4. - Dushanbe: Adib, -1973. - 306 pp.
13. Ulughzoda, S. The Morning of Our Youth / S.Ulughzoda. Volume 1 – Dushanbe, 1967. – 373pp.
14. Abrahams, P. The Path of Thunder/ P. Abrahams. -M.: 1971. -336 p.
15. Austen, J. Pride and Prejudice / J. Austen. - Wordsworth Editions Limited, 1992. -262 p.
16. Dickens Ch. American Notes/ Ch.Dickens. – M., 1950. -256 p.
17. Galsworthy J. The Silver Spoon/ J.Galsworthy. – M., 1976. - 278p.
18. Mitchell M. Gone with the Wind / M.Mitchell. London and Sydney: Pan Books, 1974. -1011 p.
19. Voynich E. L. The Gadfly/ E. L.Voynich. – M.: 1954.- 343 p.